

государственного университета им. П. М. Машерова.

Предлагаемый вниманию учебник является весьма значимым и основным источником для усвоения и совершенствования знаний в области топонимики. Пособие, как читаем а аннотации, представляет интерес для широкой читательской публики – адресуется как преподавателям, так студентам, магистрантам и аспирантам дневной и заочной форм обучения вузов, а также может быть использовано учителями общеобразовательных и специальных школ, гимназий, лицеев, всеми, кто интересуется восточнославянской топонимией.

Моника Фамелец
Быдгощ

В. Н. Шапошников, *Семантические преобразования в современном русском языке*, Москва 2011, сс. 106.

Różnorodnym zmianom na płaszczyźnie języka rosyjskiego końca XX wieku, które były następstwem przemian politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych w Rosji, poświęcono już wiele rozpraw naukowych. Wystarczy wymienić tu takie opracowania, jak: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русский язык*, red. naukowy E. Širjaev, Opole 1997; *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*, Москва 2000; Н. С. Валгина, *Активные процессы в современном русском языке*, Москва 2001; *Современный русский язык. Активные процессы на рубеже XX–XXI веков*, ответств. ред. Л. П. Крысин, Москва 2008 itd.

W ten nurt badawczy wpisuje się też prezentowana publikacja W.N. Szaposznikowa pt. *Семантические преобразования в современном русском языке* wydana w Moskwie w 2011 roku. Nie jest to pierwsza próba tego Autora zmierzenia się z zagadnieniami przeobrażeń na gruncie współczesnego języka rosyjskiego. W pracy *Русская речь 1990-х. Современная Россия в языковом отображении* z 1998 roku (wznowienie z 2010 roku) W. N. Szaposznikow prawie „na gorąco” rejestrował i komentował zmiany zachodzące na poziomie fonetyki, gramatyki, leksyki i składni języka rosyjskiego. Uwzględnił w niej także rozdział dotyczący przekształceń semantycznych (tzn. rozwoju polisemii i homonimii, przesunięć w zakresie znaczeń) w klasie różnych nominacji rzeczownikowych.

Niniejsza rozprawa w całości poświęcona jest zmianom semantycznym, jakie zaszły i zachodzą w obrębie innej części mowy – przymiotnika, który, zdaniem Autora, stanowi kategorię bardzo ekspansywną w rosyjskiej przestrzeni językowej i odznacza się wprost nieograniczonymi możliwościami w zakresie łączliwości semantycznej.

Książka zawiera wyniki wieloletnich badań W. N. Szaposznikowa nad bardzo bogatym i różnorodnym materiałem językowym. Został on wyekscerpowany z wielu źródeł, przede wszystkim z rosyjskich tekstów prasowych opublikowanych w latach 2001–2010 w gazetach: «Аргументы и факты», «Ведомости», «Время новостей», «Известия», «Книжное обозрение», «Комсомольская правда», «Коммерсантъ», «Литературная газета», «Литературная Россия», «Московская правда», «Независимая газета», «Новая газета», «Российская газета»,

«Советская Россия», «Труд», w czasopiśmie «Новый мир» i elektronicznym periodyku «Живой журнал». Uwzględniony również został potoczny język rosyjski (zob. *Устная речь города. Данные обследований г. Москвы и нек. др. регионов 2003–2011 гг.*), a także materiał językowy zaczerpnięty ze słowników opisowych języka rosyjskiego (różne wydania *Словаря русского языка* С. И. Ожегова i Н. Ю. Шведовой, *Большой толковый словарь русского языка* pod redakcją S. A. Kuznecova).

Praca składa się z dziewięciu niedużych objętościowo rozdziałów, w których Autor opisuje różnorodne zmiany znaczeniowe, prezentując mechanizmy ich powstawania. Do monografii dołączony został spis przymiotników, których znaczenia uległy przekształceniu. Są to przymiotniki najbardziej popularne i najczęściej używane we współczesnej komunikacji językowej. W nawiasach zostały wydzielone wyrazy używane poza sferą języka literackiego. Książka zawiera także spis literatury związanej z omawianą w niej tematyką.

Recenzowaną publikację otwiera rozdział *Простые преобразования семантики* (s. 13–25) poświęcony rozwojowi znaczeń przenośnych – metaforycznych i metonimicznych – na przykładzie m.in. przymiotników *громкий, прозрачный, стартовый, глянцевый, космический, кассовый* (zob. *громкое убийство, прозрачные доходы, стартовые возможности, гляцевый журнал, космические цены, кассовый фильм*). Zmieniające się semantycznie wyrazy zyskują nowe charakterystyki gramatyczne, np. nowe formy stopnia wyższego lub nowe możliwości łączliwości z przysłówkami stopnia i miary. Przenośne użycie przymiotników wywołuje także zmiany w zakresie znaczeń związanych z nimi słowotwórczo rzeczowników, czasowników i przysłówków.

Kolejny rozdział *Детализованные преобразования семантики* (s. 26–52) dotyczy bardziej złożonych zmian znaczeniowych, a mianowicie różnorodnych przekształceń w strukturze wewnętrznej znaczenia, polegających na przemieszczaniu się poszczególnych komponentów znaczenia. Tego typu zmiany W. N. Szaposznikow ilustruje przykładami imiesłów przymiotnikowych *ангажированный, открытый, закрытый, зависимый, независимый*, które we współczesnych tekstach funkcjonują jako przymiotniki. W ich znaczeniach komponent ‘czynność’ został osłabiony i zamieniony na rzecz komponentu ‘cecha’, co umożliwiło użycie tych wyrazów w takich połączeniach, jak *ангажированный, закрытый, открытый политик, независимый кандидат, независимая пресса, независимое расследование*. Zmianom tego rodzaju towarzyszy pojawienie się elementu wartościującego, np. *ангажированный, закрытый* zawierają ocenę negatywną.

W rozdziale *Преобразования семантики, обусловленные предметностью и процессуальностью* (s. 53–66) omówione zostały m.in. przymiotniki słowotwórczo związane z rzeczownikami, ale w nowych użyciach rozwijające znaczenie wskazujące na ich związek z czasownikami. Jednym z licznych przykładów, które przywołuje Autor dla zilustrowania tego zjawiska, jest przymiotnik *властный* motywowany rzeczownikiem *власть*. We współczesnym języku rosyjskim przybiera on znaczenie przymiotnika czynnościowego agentywnego: *властные* (t.e. *властвующие*) *круги, кланы*. Przymiotniki w podobnych znaczeniach podlegają procesowi substancytywizacji: *Властные и сильные решат судьбы страны и народа в своих интересах* (АиФ. 2008.12).

Autor zwraca także uwagę na zmiany, jakie zaszły w semantyce przymiotników odrzeczownikowych na skutek rozszerzającej się łączliwości tych wyrazów. Reprezentatywną grupę stanowią tu przymiotniki, w których znaczeniach zamiast komponentu ‘cecha przedmiotu’ ‘предметность’ na pierwszy plan wysunął się sem ‘przejaw cechy’ ‘проявление’, co umożliwia wyrażanie zmienności cech, np. *проблемный ребенок, энергетический коктейль, эффективный политик*. W innej grupie znalazły się przymiotniki z dominującym semem ‘ukierunkowanie’ ‘направленность’, np. *карьерный рост, стартовый капитал, перспективная программа*.

Rozdział *Бинарная структурно-семантическая отнесенность* (s. 67–70) przynosi opis przymiotników, które są jednocześnie derywowane od rzeczowników i czasowników: *охранный* ← *охрана/охранять*, *сбалансированный* ← *баланс/балансировать*, *знаковый* ← *знак/значить*. Podwójna motywacja tych wyrazów znajduje odzwierciedlenie w ich znaczeniu i właściwościach syntaktycznych. Zdaniem W. N. Szaposznikowa we współczesnym języku rosyjskim następuje kontaminacja nowego i starego znaczenia tych wyrazów, por. *охранная структура, деятельность, охранное агентство, сбалансированное питание*. Zmienione znaczeniowo przymiotniki stają się podstawami fundującymi nowe rzeczowniki odprzymiotnikowe, np. *Сбалансированность мнений, которой добивается журналист*.

Zmiany w znaczeniach przymiotników niemotywowanych omówione zostały w rozdziale *Преобразования семантики прилагательных, не мотивированных более простой словесной структурой* (s. 71–80). W strukturze znaczeń tych wyrazów pojawiły się nowe semy pozwalające rozszerzyć ich łączliwość i sferę użycia, np. znaczenie przymiotnika *актуальный* zostało wzbogacone o sem ‘ważny, znaczący’, co odzwierciedla wyrażenie *исследования, актуальные для экологии*. W języku potocznym znaczenie tego przymiotnika jest jeszcze bardziej zmienione: *пейджер в настоящее время не актуален*, tzn. ‘nie jest używany’. Przymiotnik *эсклюзивный* w języku reklamy rozszerzył swoje znaczenie o sem ‘wysoka cena’ i jest stosowany w znaczeniu ‘дорогостоящий’. W. N. Szaposznikow przytacza także przykłady przymiotników używanych tylko w określonej sferze i w znaczeniach zgodnych z ich obcojęzycznymi odpowiednikami, np. *портфельный директор, инвестор* w języku ekonomii.

Rozważania dotyczące stopnia zmian znaczeniowych w analizowanych przymiotnikach przedstawione zostały w rozdziale *Степень изменения слов* (s. 81–86). Po przeanalizowaniu bardzo bogatego materiału językowego Autor stwierdza, że zmiany te polegają na pojawieniu się nowego znaczenia lub jego odcienia, przesunięciu znaczenia, a także na przekształceniach jego struktury semowej – zamianie, aktualizacji lub osłabieniu jakiegoś semu. Zmianom znaczeniowym towarzyszy zmiana konotacji – wyrazy w nowych użyciach zyskują lub tracą pozytywny/negatywny element wartościujący. Wykładnikiem stopnia przesunięcia semantycznego jest także pojawienie się lub utrata krótkiej formy przymiotnika i form stopniowania.

Przymiotniki z przekształconymi znaczeniami wchodziły w nowe relacje semantyczne z innymi wyrazami lub wywołują zmiany w poprzednich relacjach. Temu zjawisku poświęcony jest rozdział *Изменения системных связей единиц в преобразованиях* (s. 92–94). W. N. Szaposznikow na podstawie realnych użyczeń omawianych przymiotników przedstawia ciągi synonimiczne, które składają się z wyrazów

ze zmienionym znaczeniem, np.: *открытый* = *демократичный, прозрачный, публичный, контролируемый; эффективный* = *действенный, результативный, надежный, качественный*, a także przykłady nowych par antonimicznych: *открытый* – *закрытый*, *открытый* – *непубличный*. Pojawienie się przymiotników z nowymi lub zmienionymi znaczeniami wywołuje zmiany w budowie i hierarchii grup tematycznych leksyki, co wpływa na rozwój i dopełnienie już istniejącego zasobu leksykalnego.

Ostatnia część recenzowanej książki *Стили и языковая норма. Вопросы культуры речи в семантических изменениях* (s. 95–100) ma charakter podsumowujący. Autor podkreśla, że omówione przekształcenia w zakresie znaczeń przymiotników można odnotować w różnych odmianach języka rosyjskiego, ale przede wszystkim są one związane z konkretnymi sytuacjami komunikacyjnymi, w związku z czym nie należy ich przyjmować bezdyskusyjnie. Nie wszystkie zmiany zostaną wchłonięte i zaakceptowane przez system językowy. Wiele z nich nie wyjdzie poza potoczną formę języka rosyjskiego, ponieważ odbiega od jego normy literackiej, a niektóre z tych nowości w semantyce przymiotników trzeba wręcz traktować jako błędy językowe.

Kompozycja niniejszej pracy tworzy logicznie ułożoną całość, dziwić jedynie może umieszczenie w niej rozdziału *Преобразования семантики существительных и глаголов* (s. 87–91), który zawiera analizę przekształceń znaczeniowych rzeczowników *аксессуары, вкус, вызовы, сценарий, угрозы* nie związanych ani znaczeniowo, ani słowotwórczo z omawianymi w pozostałych rozdziałach przymiotnikami.

Nie umniejsza to w żadnym wypadku wartości omawianej pozycji, bowiem dotyczy ona bardzo ciekawej, a zarazem trudno uchwytej materii, jaką jest znaczenie. Zaletą książki jest uwzględnienie dwóch aspektów badawczych: opisu obecnego stanu języka wraz ze zmianami, jakim został on poddany, oraz badań struktur semantycznych konkretnych znaków językowych. Zainteresuje ona z pewnością badaczy zajmujących się studiowaniem znaczeniowej strony języka rosyjskiego.

Walentyna Mieszkowska
Białystok

Don Juan w literaturze rosyjskiej, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009, ss. 148.

W Uniwersytecie Łódzkim w 2009 roku ukazała się interesująca pozycja książkowa Aleksandry Szymańskiej „Postać Don Juana w utworach pisarzy rosyjskich XIX wieku”^{*}, która składa się z czterech rozdziałów. Rozdział pierwszy jest w całości poświęcony mitycznemu i literackiemu rodowodowi postaci Don Juana. W tym

^{*} A. Szymańska, *Postać Don Juana w utworach pisarzy rosyjskich XIX wieku*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009, 148 s.